

Men hvordan er fritiden ?

av Anders Midtsundstad

Denne artikkelen setter fokus på fritidstilbudet til utviklingshemmede og viser til eksempler på hvordan sosial integrering kan brukes som arbeidsredskap av ansatte i den lokalbaserte omsorgen.

Hvor blir det av samhandlingen med menneskene på vanlige arenaer ?
Innholdet i en vanlig hverdag for en utviklingshemmet som bor i egen leilighet tilknyttet et døgnbasert tilsyn vil ofte se slik ut:

- 7.30. Står opp.
- 8.00. Spiser frokost på sitt kjøkken alene.
- 8.45. Kjører minibuss til kommunen sitt dagsenter.
- 9.00. Arbeid på dagsenteret sammen med mange av de andre utviklingshemmede i kommunen/ bydelen.
- 14.30. Kjører minibuss hjem til leiligheten.
- 16.00. Spiser middag sammen med en nabo i boenheten.
- 17.00. Driker kaffe sammen med naboene i boenheten.
- 17.30. Blir hentet av støttekontakten for å være med på diskotek for utviklingshemmede.
- 20.30. Kommer hjem og slapper av i sin stue.
- 21.00. Spiser kveldsmat på sitt kjøkken alene.
- 21.30. Legger seg.

Mennesker som har en slik dagsrytme har ingen muligheter til å treffe mennesker på ordinære arenaer i nærmiljøet.

Flertallet av utviklingshemmede er engasjert i segregerte fritidsaktiviteter. Dette er aktiviteter som ofte bare retter seg mot utviklingshemmede. Det må være lov å stille spørsmål om utviklingshemmede ønsker det slik. Ønsker de ikke å gå på ulike møter, svømme, synge, danse og spille sammen med andre som ikke er utviklingshemmet ?

Var det slik vi tenkte oss HVPU-reformen ?

I forkant av HVPU reformen kom det frem mange ambisjoner i forhold til fritidstilbud som få har forsøkt å gjøre til virkelighet. I St. meld. Nr. 47 (1989-90) står det at utviklingshemmede skal ha:

«kultur og fritidstilbud - likeverdig med tilbudet til befolkningen for øvrig».

Det ble som en følge av dette vektlagt å bruke det eksisterende organiserte tilbud i lokalmiljøet. Normalisering og sosial integrering som dette synet bygger på, synes i liten grad å ha fått den gjennomslagskraften som vi ser i forhold til tjenesteorganisering og boligbygging i forbindelse med reformen. Forklaringene på dette er mange, og flere har beskrevet disse (Tøssebro 1996, Larsen 1997). Tøssebro kommer med følgende konklusjon etter en omfattende evaluering av fritidstilbudet til utviklingshemmede etter reformen:

«Alt i alt er bildet en segregert fritid som er organisert av personalet. Det er ikke nødvendigvis noe galt i dette, men det forteller at avinstitusjonaliseringen knapt kan kalles reell på dette livsområdet» (1996 s.161).

Den store utfordringen er hvordan vi kan endre situasjonen. Målet bør fortsatt være at utviklingshemmede gjennom sosial integrering må få muligheten til å bli del av det almenne fritidstilbudet som eksisterer i deres nærmiljø.

Sosial integrering - et uklart begrep ?

Begrepet integrering forstås forskjellig, men blir ofte brukt om det å flytte noe inn i et nytt system eller fellesskap. Sandvin er opptatt av at verken integrering eller normalisering er særlig opptatt av hva som binder sosiale fellesskaper sammen, og hvordan personer som har vært ekskludert kan bli en del av sosiale fellesskaper (Sandvin 1993 s.194). Dette kombinert med at HVPU-reformen hadde et sterkt fokus på den fysiske integreringen gjør at vi i dag står overfor en stor utfordring. Hvordan skal den enkelte utviklingshemmede få en normalisert rolle i fellesskap med andre på alle de ulike livsarenaer ? Wolfenberger og Glenn har i denne sammenheng sagt følgende:

«Integrering er bare meningsfylt dersom det er tale om sosial integrering, i tydelig sosial samhandling og aksept, ikke bare et fysisk nærvær og nærhet» (1973).

Integrering fikk en sentral plass i den ønskede endringen som ble satt iverk med HVPU-reformen. Integrering skulle skje i normaliseringens ånd under oppbyggingen av tjenesteapparat, boligtilbud, arbeidstilbud og fritidstilbud. Integrering ble trylleformelen som skulle ligge som basis for dette arbeidet. 8 år etter reformen ser vi lite resultater knyttet til sosial integrering av utviklingshemmede hvor det er oppnådd sosial samhandling og aksept.

Integrering som mål - segregering som resultat ?

Bruk av integrering i vårt samfunn bygger på integrasjonsteorier som legger vekt på et verdifellesskap mellom mennesker. I dette ligger en grunnleggende positiv tenkemåte om at grupper, organisasjoner og samfunn faktisk fungerer, og

at problemer og konflikter er unormale tilstander som kan justeres eller løses gjennom ulike tiltak. Et naturlig spørsmål blir derfor om vårt norske samfunn er bygget på et slikt verdifelleskap? I vårt arbeid for utviklingshemmede legger vi planer og målsetninger ofte uten å spørre om hvorfor situasjonen oppsto som krever denne innsatsen. I norsk sosialpolitikk har likeverd og like rettigheter mellom mennesker vært et sentralt mål. Dette er det derimot vanskelig å få til i praksis når samfunnet i realiteten bygges av og for de menneskene som klarer å tilpasse seg ulike utfordringer i forhold til det som skjer på arenaer som barnehage, skole, arbeidsplass, idrettslag, sangkor osv. Det er slik at kun de som mestrer rolleforventningene på arenaene blir inkludert. Mennesker med utviklingshemninger har ofte små muligheter til å bli inkludert i fellesskapet om de ikke kan oppfylle en aktiv eller passiv ansett rolle. Behovet for bruk av integrering i denne sammenheng er dermed en konsekvens av utestengelse som mange utviklingshemmede utsettes for gjennom hele sitt liv. Dette er vårt samfunns «usynlige diskriminering» som praktiseres hver dag. Christie beskriver dette godt med følgende eksempel:

«Noen ganger spør jeg studentene hvordan de oppfører seg når de går på bussen. Bare to seter er ledige, begge helt fremme. Det ene er ved siden av en som ser ut som folk flest. Det andre er ved siden av en som helt tydelig ikke er som folk flest. På folkemunne ville han kalles tilbakestående eller kanskje sinnssyk. Hvilket sete velger du - eller vi?» (1989 s. 113).

Om vi ønsker å arbeide i forhold til å endre dette må vi se nærmere på hva som binder sosiale fellesskap sammen. Vi står igjen med et sentralt spørsmål. Hvordan kan vi best arbeide for at utviklingshemmede skal bli sosialt integrert på en måte som gir dem en varig verdsatt rolle i fellesskap med alle andre på ulike arenaer?

Fritidssektoren i kommunene har etter reformen blitt styrket ved at det er blitt opprettet stillinger som skal arbeide direkte med å legge til rette fritidstilbudet til utviklingshemmede (Tøssebro 1996). Problemet synes å være at disse i liten grad har kapasitet til å følge opp enkeltpersoner slik at de kan få en mulighet til å fungere i ordinære fritidsaktiviteter. Dette kombinert med manglende erfaring med integreringsarbeid gjør det ofte lett å igangsette segregerte tilbud. Dette er også tilbud som er lettere å administrere og det er slike behov som det blir signalisert ønske om fra mange ansatte i den lokalbaserte omsorgen. Andre tilbud vil ofte oppleves som skremmede både for utviklingshemmede, foreldre/familie og ansatte når det ikke eksisterer en bevisst tilrettelegging for å lykkes.

Normalisert fritid - reformen som forsvant.

HVPU-reformen nådde ikke frem til hvilket liv utviklingshemmede skulle få utenfor sin Husbank finansierte bolig. Det ble lite forpliktende for både stat og kommune hvordan fritiden skulle bli for de utviklingshemmede. I praksis har ikke flyttingen fått noen konsekvenser på den sosiale livsarenaen. Økt kunnskap om sentrale begrep som normalisering, VSR og sosial integrering blant kommunalt ansatte er her helt nødvendig om reformens intensjoner skal kunne fullføres. Kristiansand kommune har forstått dette, og har i samarbeid med Høyskolen i Sør - Trøndelag utviklet vekttallstudiet, Omsorgsideologi og endringsarbeid, som blir støttet av Sosial- og Helsedepartementet. Slik satsing er nødvendig investering for å kunne få frem nytenkning og bedre tjenester for utviklingshemmede.

Fritid med Bistand - en arbeidsmetode.

Bruk av Arbeid med Bistand har gitt gode resultater i arbeidet med å integrere utviklingshemmede på ordinære arbeidsplasser. Denne metoden går i korte trekk ut på å kartlegge arbeidssøkerens kompetanse og interesser og arbeidsplassens krav til ferdigheter. Målet er å få tilstrekkelige kunnskaper om den yrkeshemmede arbeidssøkeren og om den mulige arbeidsplassen, for å sikre god jobbmatch (Hella/ Wangen 1995 s.44). Overført til integreringsarbeid rettet mot frivillige organisasjoner betyr dette at vi må kartlegge ønsker og interesser hos den utviklingshemmede. Disse kunnskapene gir grunnlag for å finne frem til den organisasjonen som passer best. Samtaler med sentrale personer i organisasjonen vil avgjøre om en kontaktetablering er mulig. Som i metoden Arbeid med Bistand er det viktig å vurdere om den utviklingshemmede vil passe inn i organisasjonen. Om resultatet av denne vurderingen blir positiv må forholdene legges til rette slik at integreringen får best mulig forutsetninger. Mange vil trenge hjelp for å tilpasse seg den nye rollen og mange vil ha behov for bistand av en person i kortere eller lengere tid. Denne personen bør bli rekruttert fra den aktuelle organisasjonen og tilbys lønn som tilrettelegger over en tidsperiode (Midtsundstad 1992).

Eksempel på integreringsarbeid ved en servicebolig.

Fire kvinner flyttet inn i hver sin samlokaliserte leilighet. Ingen av disse beboerne hadde tilknytning til dette nærmiljøet. Felles for alle er at de har dårlige forutsetninger for å kommunisere verbalt med andre mennesker. Dette gjør det naturligvis vanskelig å etablere kontakter i nærmiljøet på egenhånd. Det ble derfor nødvendig at vi som ansatte tok et ansvar for å tilrettelegge for sosial integrering. Beboerne hadde forskjellig bakgrunn og kunne i liten grad gi informasjon om eget liv, interesser og ønsker. Vi tok derfor kontakt med familienettverket for å kompensere for dette. Å lære foreldre og andre familiemedlemmer å kjenne fortalte faktisk mye om hvem beboerne er og hva som er typisk for dem. Hjemmebesøk har her vist seg å være den beste

samtalearenaen for å sikre seg slik informasjon (Midtsundstad/ Midtsundstad 1998, Midtsundstad 1998). Dette arbeidet ble utgangspunkt for den sosiale integreringen i nærmiljøet. Konkret hadde vi gjennom nettverkskartlegging funnet frem til at alle beboerne kom fra hjem som hadde et positivt forhold til kirken og gjennom observasjoner visste vi at alle likte sang, musikk, og kaffebesøk. Beboerne`s respektive menigheter ble kontaktet . Vi hadde et møte hvor de kartlagte behov ble fremlagt, og hvor disse to menighetene ble spurt om hva de kunne tilby. Resultatet ble husmøter som holdes i fellesarealet i boenheten. En møteform som er mye brukt i kristne sammenhenger. Dette er møter hvor alle, også i nærmiljøet er velkomne. Møtene annonseres under kunngjøringer på gudstjenestene, i menighetsbladene og med lapper beboerene legger i postkassene i nabolaget. Beboerene ble aktive medlemmer gjennom dette og fikk verdsatte roller gjennom innsatsen. (Midtsundstad/ Midtsundstad 1996). Dette samarbeidet ble grunnlaget for den individuelle integreringen av beboere i arbeidslag i disse menighetene. I denne fasen av integreringen ble erfaringer fra metoden Arbeid med Bistand tatt i bruk som følgende eksempel viser:

En av beboerne er svært glad i å synge og høre på musikk. Samtaler med familienettverket var også preget av at musikk hadde en sentral plass i hennes barndomshjem. Hun fikk en besøksvenn i sin menighet som delte hennes interesse for musikk og var aktiv i et kor i menigheten. Det ble tatt kontakt med sentrale medlemmer i dette koret. På dette tidspunktet var beboeren godt kjent for mange av kormedlemmer og dirigenten. De kunne derfor ta en avgjørelse med bakgrunn i eget kjennskap til henne. Dette gjorde det også svært lett å finne frem til hva hun kunne delta på under øvelser. Kormedlemmene fordelte etter eget initiativ ansvarsoppgavene knyttet til henting og praktisk oppfølging knyttet til arbeidsoppgaver hun fikk med å ordne i stand kaffe og kaker i pausene på øvelsene. Et kormedlem som hadde blitt personlig kjent med henne i forbindelse med husmøtene tok på seg oppgaven som tilrettelegger.

Under dette integreringsarbeidet utviklet vi en metode basert på erfaringer fra Arbeid med Bistand. Denne metoden kan kalles Fritidsaktiviteter med Bistand. Den kan inndeles i følgende arbeidsprosess:

1. Kartlegging av interesser, ønsker og erfaringer gjennom samtaler/ observasjoner med beboeren og samtaler med familienettverket.
2. Kartlegge aktuelle organisasjoner`s innhold, rutiner og struktur.
3. Gjøre et valg av organisasjon.
4. Samtale med ansvarlige i organisasjonen for å diskutere mulighetene for en sosial integrering.

5. Gjøre en avtale hvor det lages en plan for integreringen og hvor forventninger til hverandre blir avklart.
6. En person i organisasjonen får oppgaven som tilrettelegger. Tilretteleggeren følger opp beboeren og gis veiledning etter behov.
7. Tiltaket evalueres etter behov av biveileder/ primærkontakt, ansvarlig i organisasjonen og tilretteleggeren.

Utfordringer.

Vi skal legge til rette for at alle skal kunne delta på de arenaer som vi «andre» foretrekker. Mennesker med ulike former for bistandsbehov bør få tilbud om en fritid som øker deres livskvalitet. Vi må bygge på den enkelte sine interesser, ønsker og muligheter. Viktig er det også å erkjenne at dette ikke er en oppgave som kan løses med offentlige tiltak alene som Plovsinger har skrevet det, sitat:

De professionelle kan eller skal ikke erstatte den innsats, som et naturlig nettverk kan yde. Dels er de for få, dels er det ikke deres oppgave. Men de kan være med til at (gen)skape et brukbart nettverk, og de kan støtte et ofte hårdt prøvet sosialt fellesskap. Et fellesskap som trods alt 80 - 90 % af befolkningen mener (eller håber) de er medlem af (1983).

Litteraturliste

- Christie, N.: Bortenfor anstalt og ensomhet. TANO 1989.
- Hella, A & Wangen, G.: Å gjøre seg kjent med arbeidssøkerens kompetanse og interesser. Hernes, T. m.fl. (red.): Veien til en vanlig jobb. Nytt perspektiv på utføring. Ad Notam Gyldendal 1995.
- Larsen, S.: Om psykisk utviklingshemmede og folk flest. SOR-Rapport nr. 5/6. 1997.
- Midtsundstad, A.: Voksenkontaktordningen - en målstyrt tiltaksmodell. Barnevernspedagogen nr. 3. 1992.
- Midtsundstad, A. & J.: Integrering av psykisk utviklingshemmede i nærmiljøet: Menighetsarbeid med boligen som arena. Embla nr. 7. 1996.
- Midtsundstad, A. & J.: Foreldrerollen i et normaliseringsperspektiv: Et aktivt og meningsfullt liv i fellesskapet. Embla nr. 3 1998.
- Midtsundstad, J.: Hjemmebesøk og foreldreskole - et læremiddel for læreren og den to-språklige eleven. Bedre skole nr. 2. 1998.
- Plovsing, J.: Sociale nettverk og holdninger til sociale ydelser. Sosialforskningsinstituttet i Danmark. 1983.

Sandvin, J.: Fra normalisering til sosial integrasjon. Sandvin, J. (red): Mot Normalt ? Omsorgsideologier i forandring. Kommuneforlaget 1992.

St. meld. Nr. 47 (1989-90): Om gjennomføringen av reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming.

Tøssebro, J.: En bedre hverdag ? Utviklingshemmedes levekår etter HVPU-reformen. Kommuneforlaget 1996.

Wolfensberger, W & Glenn, L.: PASS-2: Program Analysis of Service Systems II, Field Manual and Handbook. Toronto. NIMR 1973.